

Burgerschap waren leren pubers dat?!

In hoeverre ervaren leerlingen van H4/V4 burgerschapsvorming binnen of buiten de school?

Andre Chaigneau, Katja Noten en Eward Steenks.

Universiteit Utrecht, IVLOS Lerarenopleiding.

Gamma cluster (start februari 2009).

Januari 2010.

Inleiding

Agressie in het openbaar vervoer neemt toe, de normvervaging onder jongeren versterkt en de solidariteit onder burgers zakt af. Het gaat niet goed met burgerschap in de Nederlandse samenleving. Burgerschapsvorming is daarom een veel besproken thema in 2009. Minister Guusje Ter Horst presenteert op 1 december de kalender verantwoordelijk burgerschap.¹

Al sinds februari 2006 hebben de scholen de opdracht om aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie.² De scholen in het primair en voortgezet onderwijs worden geacht mee te werken aan de vorming van verantwoorde, actieve en betrokken burgers. De school fungeert immers al sinds jaar en dag als een educatief instituut waar waarden en normen worden bijgebracht.

Het doel is om de huidige generatie klaar te stomen tot verantwoorde en actieve burgers. Is het zinvol om burgerschapsvorming extra te benadrukken via een organisatie als een school? Om te kunnen achterhalen of deze aanpak resultaat oplevert is het van belang te kijken naar de vraag: *'In hoeverre ervaren leerlingen van H4/V4 burgerschapsvorming binnen of buiten de school?'* Waar leert de kritische en eigenwijze jeugd van tegenwoordig burgerschapsvorming? Lereren jongeren waarden en normen op school of juist buiten de schoolomgeving, bijvoorbeeld bij hun ouders?

Burgerschapsvorming wat is dat?

Burgerschapsvorming heeft betrekking op het ontwikkelingsproces van iedere een inwoner van Nederland tot een actieve en verantwoordelijke burger.

In het beleidsdocument van de Onderwijsraad wordt een opsomming gemaakt van een aantal criteria. Er kan gesproken worden van actieve en verantwoorde burgers als zij beschikken over de kennis van de staatsinrichting, waarden en

¹ www.minbzk.nl, Democratie en Burgerschap, *Minister ter Horst presenteert kalender verantwoordelijk burgerschap*, Den Haag 1 december 2009.

² www.minocw.nl, Spreekschetsen SG Van der Steenhoven t.b.v. toespraak bij congres over Burgerschapsvorming en Mensenrechteneducatie, Den Haag, 11 november 2009.

normen hebben, een gedegen mening kunnen vormen, respect tonen voor andere groepen in de samenleving, vrijwilligerswerk doen en/of politiek actief zijn door middel van een lidmaatschap van een politieke partij.³

Burgerschapsvorming is een leerproces waarbij de opvoeders, de ouders, een belangrijke rol spelen. Daarbij kunnen scholen vanwege de invloedrijke maatschappelijke, educatieve en didactische functie ook een essentiële rol vervullen.

Burgerschapsvorming in het voortgezet onderwijs

Vanuit de Europese Unie en het Ministerie van OCW zijn richtlijnen opgesteld waar de scholen mee aan de slag kunnen. Het idee is dat de scholen schoolbreed, door de hele schoolorganisatie heen, burgerschap dienen te promoten. Jongeren dienen gemeenschappelijke kerncompetenties te ontwikkelen op het gebied van burgerschap. Het draait hierbij niet alleen om kennis van de samenleving, maar ook om vaardigheden.

Dit kan op vier manieren: Onderwijsinhoud, onderwijsproces, schoolorganisatie en schoolomgeving. Ten eerste kan via de onderwijsinhoud het concept burgerschap aan de leerling worden overgebracht. Het vak maatschappijleer is hier bij uitstek geschikt voor aangezien het de thema's staatsinrichting, meningvorming en waarden en normen behandelt. Bij de vakken als aardrijkskunde en geschiedenis komt het respect voor andere culturen en groepen uit de samenleving aan bod. Niet alle vakken zijn qua inhoud geschikt om het onderwerp burgerschap te behandelen. Ten tweede is voor andere vakken is het onderwijsproces juist van belang. Hier wordt mee bedoeld dat de jongeren tijdens het leer- en ontwikkelingsproces vaardigheden ontwikkelen die van belang zijn bij het functioneren als een geschikte burger. Denk hierbij bijvoorbeeld aan samenwerken, integriteit tonen of opkomen of zorgen voor andere leerlingen in moeilijke situaties. De school heeft als educatief instituut een belangrijke voorbeeldfunctie als het gaat om de ontwikkeling van

³ Onderwijsraad, *Onderwijs en Burgerschap, Een voorname rol voor onderwijs en overheid*, september 2003, p. 8-10.

verantwoordelijke en actieve burgers. Vandaar dat tot slot vanuit het beleid ook gefocust wordt op de onderdelen schoolorganisatie en schoolomgeving.

Dit houdt in dat de organisatie van een school, de directie, het management, het onderwijzend en het onderwijs ondersteunend personeel een voorbeeldrol aannemen. Als het personeel concreet bezig is met burgerschapsvorming zal dit een positief effect hebben voor de leerlingen van een school. Daarnaast speelt ook de schoolomgeving een belangrijke rol. De school heeft veel contacten met sport -en activiteitenverenigingen, de gemeente en de buurt rondom de school. De school kan bij deze actoren een rol spelen bij burgerschapsvorming door bijvoorbeeld te wijzen op het belang van burgerschap. De leerling zal daardoor niet alleen tijdens school , maar ook na school in contact komen met kennis en vaardigheden rondom burgerschap. De scholen zijn vrij om dit naar eigen inzicht in te vullen. Opvallend is wel dat door de vrijheid in het en het abstractieniveau van het begrip burgerschap het lastig is voor scholen om dit concreet vorm te geven. Wat is er anders dan in het verleden? Vroeger werd er bij scholen niet specifiek gesproken over burgerschapsvorming, maar was het een vanzelfsprekend gegeven dat een school een bijdrage leverde aan de vorming van actieve en verantwoorde burgers. Wat is er nu anders en/of beter?

Waarom deze aanpak van de overheid?

Op de site van het Ministerie van OCW staat de volgende beschrijving: *De Kwaliteitsagenda bevat zes beleidsprioriteiten. Burgerschap is de derde. Goed onderwijs bereidt leerlingen voor op hun rol in en hun bijdrage aan de samenleving. Daarom moeten scholen sinds 1 februari 2006 in het onderwijs aandacht besteden aan actief burgerschap en integratie. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om het aanleren van sociale vaardigheden, om deelname aan de democratische rechtstaat en om orde, netheid en discipline. En ook om het leveren van een bijdrage aan de samenleving. In de Kwaliteitsagenda worden vier doelen genoemd voor deze prioriteit:*

- *Scholen moeten in hun onderwijs aandacht besteden aan actief burgerschap en sociale integratie.*

- *Alle leerlingen die vanaf 2011/2012 instromen in het voortgezet onderwijs hebben een maatschappelijke stage in hun curriculum.*
- *De maatschappelijke stage maakt integraal onderdeel uit van het curriculum.*
- *Invulling van de maatschappelijke stage is toegesneden op leerlingen (maatwerk).⁴*

De verklaring voor de nieuwe aanpak van de overheid kan gezocht worden in de volgende argumenten. Het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie staat hoog op de agenda. Doordat de Nederlandse samenleving steeds meer gericht is op individualisering is de betrokkenheid tussen burgers onderling en tussen burgers en overheid afgenomen. Plichten en rechten die horen bij burgerschap zijn hierdoor op de achtergrond geraakt. Daar komt nog bij dat veel ouders en kinderen door een allochtone herkomst niet gewend zijn aan de burgerschapstradities en -gebruiken van onze samenleving. Door de ontwikkeling tot burgerschap een plaats te geven in het onderwijs kan worden bereikt dat allochtone en autochtone leerlingen een gemeenschappelijk en gedeeld perspectief krijgen op de bijdrage die zij als burgers aan de samenleving kunnen leveren. De Onderwijsraad heeft in haar advies "Onderwijs en burgerschap" (september 2003) een aantal voorstellen gedaan om voorwaarden te scheppen ter versterking van burgerschapsvorming. Eén van die voorstellen was om in de onderwijswetgeving een verplichting voor scholen tot burgerschapsvorming op te nemen. De wettelijke bepaling die is opgenomen in de sectorwetten voor PO, VO en REC, die op 1 februari 2006 van kracht is gegaan, legt deze opdracht vast. ⁵

De huidige veranderende maatschappelijke ontwikkelingen hebben de nieuwe aanpak van de overheid bepaald. Het focussen op en het concreet proberen vorm te geven van het concept burgerschap draagt mogelijk bij tot een versterking van

⁴ www.minocw.nl, Kwaliteitsagenda voortgezet onderwijs, *Burgerschap*, 10 november 2008.

⁵ www.minocw.nl CFI, Mededeling OCW kenmerk PO/KO/06/13313, 23 maart 2006.

de sociale cohesie en uiteindelijk tot een meer harmonieuze en solidaire samenleving. De vraag is echter hoe de toekomstige burgers, de leerlingen, de burgerschapsvorming in de praktijk ervaren.

Op 30 november jongleden presenteerde het marktonderzoeksbureau het rapport: *De grenzenloze generatie*. In het rapport komt naar voren dat de huidige generatie een gebrek heeft aan waarden en normen, alleen oog heeft voor uiterlijkheden, leuke activiteiten en materiële zaken. Onderwerpen als politiek en milieu komen niet voor in de woordenschat van de huidige jongeren.

Motivaction geeft als verklaring dat de verloren generatie (1951-1976) hun kinderen heeft opgevoed zonder grenzen te stellen en met een gebrek aan waarden en normen.⁶ Kortom: Volgens het marktonderzoeksbureau

Motivaction participeren de ouders niet bij burgerschapsvorming. Opmerkelijk aangezien zij toch een hele belangrijke rol spelen bij de vorming van hun eigen kinderen. Hoe ervaren leerlingen dit? Klopt dit? In hoeverre ervaren leerlingen van H4/V4 burgerschapsvorming binnen of buiten de school? Om deze vraag gedegen te kunnen beantwoorden is het onderzoek onderverdeeld in vier deelvragen.

1: Wat zegt het beleid van de overheid over de rol van de middelbare school docent bij burgerschapsvorming?

2: Bij welk vak komt volgens de leerlingen burgerschapsvorming het meeste tot zijn recht?

3: In hoeverre ervaren de leerlingen de lesstof en/of de rol van de docent als bepalende factor bij burgerschapsvorming?

4: Waar ervaren leerlingen burgerschapsvorming buiten school?

Onderzoek & Resultaten

Om de hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden hebben wij ervoor gekozen om een kwantitatief onderzoek onder vier havo en vwo leerlingen uit te voeren. We hebben voor deze doelgroep gekozen, omdat deze leerlingen een goed beeld

⁶ F. Toussaint, *De grenzenloze generatie*, in: Trouw 30-11-2009.

kunnen vormen over waar burgerschapsvorming over gaat en plaatsvindt. Daarnaast hebben deze leerlingen alle vakken gevolgd die op burgerschapsvorming betrekking hebben. Hiermee zijn deze leerlingen dus een representatieve doelgroep om dit onderzoek over burgerschapsvorming uit te kunnen voeren.

De leerlingen die meegewerkt hebben aan dit onderzoek zijn afkomstig van het Koningin Wilhelmina College (KWC) uit Culemborg, Laar en Berg College uit Laren en het Bonifatius College uit Utrecht. Aan het onderzoek hebben in totaal 275 leerlingen meegedaan. In de onderstaande tabel staat hoe de respondenten zijn verdeeld over de havo en vwo klassen door middel van geslacht.

Tabel 1: Respondenten verdeeld naar geslacht en opleidingsniveau.

	Jongens	Meisjes
Havo	86	74
VWO	50	65

Bron: Burgerschapsonderzoek onder leerlingen 2009.

De respondenten hebben een vragenlijst ingevuld (zie bijlage 1), waarbij ze antwoord moesten geven op gesloten vragen over de verschillende aspecten van burgerschapskunde. Hieronder staat beschreven hoe de vragenlijst is opgebouwd en hoe de variabelen zijn geoperationaliseerd.

De vragenlijst bestond uit drie onderdelen. Bij het eerste onderdeel waren wij benieuwd wat de leerlingen zelf verstaan onder een goede burger en welke normen en waarden zij belangrijk vinden. Hierbij konden de leerlingen kiezen uit verschillende stellingen die zijn opgesteld naar aanleiding van wat er volgens de overheid onder een goede burger wordt verstaan en welke normen en waarden

belangrijk zij⁷. De leerlingen konden bij de verschillende stellingen een cijfer geven.

Bij het tweede onderdeel is er gekeken bij welk vak de leerlingen het meest leren over de verschillende onderdelen van burgerschapsvorming. Deze verschillende onderdelen zijn gehaald uit het beleidsdocument van de onderwijsraad. Er wordt gekeken naar waar leerlingen het meest leren over normen en waarden, regels en wetten, betrouwbaarheid en samenwerking, mening te onderbouwen, andere perspectieven en hoe de overheid werkt. De verschillende vragen zijn vervolgens samengebundeld tot één variabele, zodat er een antwoord kan worden gegeven op de tweede deelvraag. Vervolgens is er bij het tweede onderdeel ook gekeken van wie de leerlingen het meest leren over hoe je jezelf als burger moet gedragen, is de docent hierin leidend of is het lesboek juist essentieel? De leerlingen konden één van de twee antwoorden kiezen.

Bij het derde onderdeel is er aan de leerlingen gevraagd waar zij buiten school het meest leren over de verschillende onderdelen van burgerschapsvorming. Daarbij is er gekeken naar dezelfde onderdelen als bij het tweede onderdeel. De verschillende vragen zijn opnieuw gebundeld tot één variabele, om zo een antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag. Tevens is bij dit onderdeel gevraagd aan de leerlingen of zij binnen of buiten school het meest leren over burgerschapsvorming en ten slotte konden de leerlingen zichzelf een cijfer geven over hoe zij zich op dit moment zien als burger.

Resultaten.

In deze paragraaf wordt aan de hand van de resultaten een antwoord gegeven op de gepostuleerde deelvragen.

Bij de eerste deelvraag vroegen wij ons af wat er wordt verwacht van de docent op een middelbare school bij burgerschapsvorming. Deze vraag is reeds beantwoord in de paragraaf 'Burgerschapsvorming in het voortgezet onderwijs'.

⁷ Onderwijsraad, *Onderwijs en Burgerschap, Een voorname rol voor onderwijs en overheid*, september 2003, p. 8-10.

De scholen moeten schoolbreed, door de hele schoolorganisatie heen, burgerschap promoten. Jongeren dienen gemeenschappelijke kerncompetenties te ontwikkelen op het gebied van burgerschap. Het draait hierbij niet alleen om kennis van de samenleving, maar ook om vaardigheden. Dit kan via de onderwijsinhoud, via het onderwijsproces en via onderdelen van de schoolorganisatie en schoolomgeving.

Bij de tweede deelvraag wilde wij erachter komen waar binnen de school, dus bij welk vak, de leerlingen het meest leren over burgerschapsvorming. De verschillende vragen hierover zijn gebundeld in één variabele en in de onderstaande tabel (tabel 2) is hiervan het resultaat te zien.

Tabel 2: Bij welk vak komt burgerschapsvorming het meest terug.

Vak	Procent
Maatschappijleer	64
Aardrijkskunde	3
Geschiedenis	4
Godsdienst	11
CKV	2
Economie	1
Nederlands	7
Wis/natuur/scheikunde	2
LO	5
Mentoruur	1

Bron: Burgerschapsonderzoek onder leerlingen 2009.

Uit de bovenstaande tabel (tabel 2) blijkt dat de leerlingen de verschillende onderdelen van burgerschapsvorming het meest zien terug komen bij maatschappijleer. De andere vakken scoren beduidend lager dan maatschappijleer. Hiermee kan de tweede deelvraag overtuigend worden

beantwoord. Maatschappijleer is het vak waarbij de leerlingen het meest over burgerschapsvorming leren.

Opvallend aan de tabel is dat er een aantal vakken worden genoemd die in eerste instantie niet erg voor de hand liggende zijn. Dit zijn de vakken zoals LO, mentoruur en wiskunde, natuurkunde en scheikunde. Er zijn echter leerlingen geweest die bij de vraag over samenwerking met medeleerlingen deze vakken hebben ingevuld, omdat zij vinden dat je bij deze vakken het meest leert over samenwerking met anderen.

Om de derde deelvraag te beantwoorden is er gekeken van wie de leerlingen het meest leren over burgerschapsvorming. Dit kan zijn door de docent of door het les boek. In de onderstaande tabel (tabel 3) zijn de resultaten hiervan te zien.

Tabel 3: Van wie leert de leerling het meest over burgerschapsvorming.

Wie	Procent
Lesboek	19
Docent	81

Bron: Burgerschapsonderzoek onder leerlingen 2009.

Uit de bovenstaande tabel (tabel 3) blijkt duidelijk dat de leerlingen het meest over burgerschapsvorming leren van de docent. Een klein gedeelte van de leerlingen geeft aan dat ze het meest leren over burgerschapsvorming door middel van het boek. Hiermee kan de derde deelvraag worden beantwoord: Leerlingen leren het meest over burgerschapsvorming door de docent. Met deze conclusie kan er dus gezegd worden dat de docent een belangrijke rol speelt bij burgerschapsvorming. Docenten spelen namelijk volgens de leerlingen een belangrijke rol bij het overbrengen van hoe je als goede burger moet gedragen.

Bij de vierde deelvraag is onderzocht waar leerlingen buiten school het meest leren over burgerschapsvorming. In de onderstaande tabel (tabel 4) zijn de resultaten hiervan te zien.

Tabel 4: Waar leren leerlingen buiten school het meest over burgerschapsvorming.

Plek	Procent
Thuis	49
Buiten/op straat	27
Vrienden	3
Sport/hobby	3
Kerk/moskee	2
Vakantie	13
Werk	1
TV	2

Bron: Burgerschapsonderzoek onder leerlingen 2009.

Uit de bovenstaande tabel (tabel 4) blijkt dat de leerlingen het meest over burgerschapsvorming thuis leren (bijna de helft), gevolgd door buiten of op straat. Hieruit blijkt dat “thuis” dus een belangrijke rol speelt bij de burgerschapsvorming bij leerlingen. Hiermee wordt gelijk de vierde deelvraag beantwoord. Buiten school leren leerlingen thuis het meeste over burgerschapsvorming.

Verder heeft ook dertien procent aangegeven dat tijdens vakanties ze veel leren over burgerschapsvorming. Zij hebben dit waarschijnlijk ingevuld door het intensere contact tussen verschillende culturen, volkeren en perspectieven. De vraag: Waar kom je in contact met andere perspectieven en culturen, speelde hierop in.

Opvallend is te zien dat maar weinig leerlingen iets leren over burgerschapsvorming op het werk, terwijl je zou verwachten dat juist hier veel wordt bijgebracht over samenwerking, normen en waarden en andere perspectieven en culturen.

Ten slotte gaan we kijken naar de vraag waar leerlingen aangeven waar ze het meest leren over burgerschapsvorming. Met het resultaat van deze vraag kan namelijk een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag. In de onderstaande tabel (tabel 5) staan de resultaten hiervan.

Tabel 5: Waar leren leerlingen het meeste over burgerschapsvorming.

Waar	Procent
Binnen school	20
Buiten school	80

Bron: Burgerschapsonderzoek onder leerlingen in 2009.

De bovenstaande tabel (tabel 5) laat duidelijk zien dat het overgrote deel van de leerlingen (tachtig procent) thuis het meest leert over burgerschapsvorming. Een aanzienlijk kleiner deel (twintig procent) van leerlingen geeft aan dat zij op school het meest leren over burgerschapsvorming. Dit opvallende resultaat wordt in de volgende paragraaf verder besproken.

Een laatste interessant resultaat wat naar voren is gekomen uit dit onderzoek is dat de leerlingen zichzelf een 7,5 geven op de vraag hoe zij zich momenteel zien als burger. Dit is een opvallend cijfer, omdat de overheid juist het gevoel heeft dat leerlingen kennis en vaardigheden missen om een verantwoorde en actieve burger te zijn. Het gevoel van de overheid komt dus niet overeen met het beeld dat de leerlingen zelf hebben. Zij geven aan dat ze wel degelijk vinden dat ze een ruim voldoende scoren op het gebied van burgerschapsvorming. Het donkere beeld van de overheid wordt door de leerlingen zelf weerlegd.

Discussie

De eisen die het Rijk stelt aan het hedendaagse onderwijssysteem op het gebied van burgerschapsvorming zijn stellig en bindend. Vanuit de Europese Unie en het Ministerie van OCW zijn richtlijnen opgesteld.⁸ Scholen dienen burgerschapsvorming te promoten op dermate wijze dat jongeren gemeenschappelijke kerncompetenties ontwikkelen op het gebied van burgerschap. Het draait hierbij niet alleen om kennis van de samenleving, maar ook om vaardigheden. Deze doelstellingen zijn ambitieus en leggen een druk op het voorgezet onderwijssysteem.

De doelstellingen zijn duidelijk, maar de manier waarop burgerschap het meest efficiënt overgebracht kan worden op jongeren is niet goed bekend en wordt ook niet uitgebreid ondersteund door het rijk. Scholen moeten aandacht besteden aan burgerschap, maar krijgen weinig handvatten om deze doelstellingen na te streven.

Scholen erkennen hun verantwoordelijkheid op het gebied van burgerschapsvorming en steunen het beleid dat is uitgezet. Deze overtuiging zorgt ervoor dat veel scholen en docenten afzonderlijk een manier bedenken waarop ze dit onderwerp en deze vaardigheden zo helder mogelijk kunnen overdragen, met als beoogde resultaat dat de scholieren een positieve bijdrage aan de maatschappij zullen leveren, nu en in de toekomst.

Vakken als maatschappijleer, aardrijkskunde en geschiedenis hebben relatief veel raakvlakken met burgerschapsvorming, maar bij ieder onderwerp zijn er koppelingen te leggen met de maatschappij en de problemen die in onze maatschappij spelen. Het doceren van burgerschapsvorming als duidelijk theoretisch onderwerp is een mogelijkheid tot het vergroten van het besef van de jongeren. Het integreren van burgerschapskunde in het schoolbeleid en bij de docenten is hierop natuurlijk de perfecte aanvulling. Op deze manier kunnen leerlingen aangesproken worden op hun gedrag en de normen en waarden die hieraan gekoppeld zijn. Het direct koppelen van ongewenst gedrag aan gewenst

⁸ www.minocw.nl, Kwaliteitsagenda voortgezet onderwijs, *Burgerschap*, 10 november 2008.

gedrag geeft waarschijnlijk bij jongeren een beter beeld van wat burgerschapskunde inhoudt en leidt tot inleving in anderen.

Er is zeer weinig bekend over wat leerlingen van burgerschapvorming vinden, waar ze deze bewustwording ervaren en hoe ze hierdoor beïnvloed worden in het uitgroeien tot volwaardige Nederlandse burgers. In dit onderzoek zijn we daarom op zoek gegaan naar de mening van de jeugd over burgerschapvorming. Uit het onderzoek blijkt dat jongeren zich niet bewust bezighouden met het onderwerp burgerschapvorming. Uiteraard kunnen ze zich na enige uitleg er wel een bepaald beeld bij vormen maar er is geen sprake van eenduidigheid. Tevens zijn we zoek gegaan naar de invloed die de school heeft volgens de leerlingen. Uit het onderzoek blijkt dat de school slechts een geringe invloed heeft op de burgerschapvorming bij leerlingen. Het leven buiten school heeft een grotere impact op hoe de leerling naar de maatschappij kijkt. Dit laatste is zorgwekkend en strookt niet met het beeld dat het Rijk heeft over de invloed die de school heeft op het vormen van goede burgers.

De doelstellingen van het Rijk zijn duidelijk nog niet bereikt, leerlingen ervaren burgerschapvorming niet op school maar juist erbuiten. Het vak maatschappijleer komt wel duidelijk naar voren als het vak waarbij burgerschapvorming veelvuldig aan bod komt, andere vakken schieten hierin tekort. Er is verder ook geen gradatie te ontdekken welke vakken de tweede of derde plaats innemen, hieruit blijkt dat burgerschapvorming geen prominente rol inneemt bij de overige vakken en dat hier dus duidelijk verbetering mogelijk is.

Een probleem bij het overbrengen van burgerschapvorming aan leerlingen ligt voor een deel in de ondersteuning vanuit de overheid. In lesmateriaal is theorie opgenomen over dit onderwerp, maar dit wordt te weinig toegepast op de eigenlijke situatie in de maatschappij. De verplichte maatschappelijke stage die vanaf 2011 verplicht is, is een grote stap voorwaarts. Leerlingen moeten een onderbouwd beeld krijgen van de samenleving waarin ze wonen, de verschillende culturen en gebruiken, ontwikkelingsniveaus en rijkdom die voorkomen. Het wegnemen van vooroordelen, arrogantie en racisme is het

hogere doel waarin scholen, samen met ouders en verzorgers, een belangrijke rol in zullen moeten vervullen.

In de toekomst zullen scholen meer vat krijgen op het onderwerp door de gedrevenheid van de docenten. Iedere docent heeft hierin de morele verplichting om leerlingen de keerzijde van de medaille te tonen en niet alleen vanuit hun eigen perspectief naar de medemens te laten kijken. Iedereen heeft recht op zijn eigen mening, maar het aandragen van informatie dat een volledig en realistisch beeld geeft kan alleen maar resulteren in een meer onderbouwde mening die vaak zal afwijken van de mening gebaseerd op vooroordelen.

Door ervaring op te doen in de combinatie burgerschap en onderwijs, hopen we dat de rol van het onderwijs groter zal worden. Pubers spenderen een groot gedeelte van hun tijd op school, maar helaas vindt slechts 20% van de leerlingen dat de school het meeste toevoegt over het onderwerp burgerschap. Dit percentage is erg laag en zal in de toekomst misschien wat gunstiger uitvallen doordat de kennis die scholen hebben van hun leerlingen en inleving in de jeugd verbeterd. Ook zullen de ervaringen van docenten leiden tot het opstellen van betere curricula op het gebied van burgerschapsvorming.

De rol van de ouders in het geheel is lastig in te schatten. 49% van de ondervraagde leerlingen vindt dat burgerschapsvorming, buiten school om, het meest tot zijn recht komt in de thuissituatie, gevolgd door buiten/op straat en op vakantie. Dit is niet verwonderlijk aangezien de opvoeding de basis is voor de normen en waarden die kinderen opdoen in hun verdere leven. Ouders zullen bewust moeten omgaan met hun kinderen op het gebied van de burgerschapsvorming. Mening van ouders tellen zwaar voor kinderen en dienen daarom extra goed doordacht te zijn.

Conclusie.

In deze paragraaf gaan we kijken welke conclusies we kunnen trekken naar aanleiding van het onderzoek. Allereerst zullen we kort een samenvatting geven van wat er in het onderzoek naar boven is gekomen.

Vanuit de overheid zijn er richtlijnen opgesteld voor scholen om ervoor te zorgen dat de leerlingen verantwoorde en actieve burgers worden. De overheid heeft namelijk het idee dat het niet goed gaat met de Nederlandse burgers, normen en waarden vervagen, en wil dit door middel van burgerschapsvorming op scholen verbeteren. In ons onderzoek zijn wij gaan kijken waar de leerlingen vinden dat burgerschapsvorming terug komt en of dit voornamelijk binnen of buiten de school gebeurt.

Allereerst blijkt dat de leerlingen vinden dat zij vooral buiten school leren over burgerschapsvorming en in veel mindere mate op school. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de rol van de school onderschikt is aan de rol van de ouder. Dit komt niet geheel overeen met de mogelijkheden die het Rijk denkt te kunnen implementeren op het gebied van burgerschapsvorming op scholen. Het valt hierdoor aan te bevelen om burgerschapsvorming ook te stimuleren in de thuis situatie. Het ministerie Jeugd en Gezin zou bijvoorbeeld naast binnenlandse en OCW hierin een belangrijke rol kunnen spelen.⁹

Wanneer gekeken wordt naar burgerschapsvorming op school is naar voren gekomen dat leerlingen de verschillende onderdelen van burgerschapsvorming het meest terug zien komen bij het vak maatschappijleer. Leerlingen geven daarnaast aan dat zij voornamelijk van de docent leren hoe zij zich moeten gedragen als goede burger. Wanneer er vervolgens wordt gekeken naar waar leerlingen buiten school leren over burgerschapsvorming, blijkt dit voornamelijk thuis te zijn.

⁹ H. Nieuwelink, 'Rust, reinheid, en regelmaat. Terugkeer van het paternalisme in het onderwijs', in: *Maatschappij & Politiek*, jaargang 4 juni 2009, p. 10.

Aanbevelingen

Om burgerschapsvorming een prominentere rol te geven in het voorgezet onderwijs dient er meer onderzoek uitgevoerd te worden naar wat jeugd beweegt, waar hun interesses liggen en waar ze gevoelig voor zijn als het op normen en waarden aankomt. Wanneer dit goed begrepen wordt kan beter gestuurd worden op het positief beïnvloeden van de jongeren, met als doel dat ze in de toekomst een waardevolle en prettige bijdrage aan de Nederlandse samenleving zullen leveren.

Samenwerking tussen school en ouders is momenteel beperkt en kan versterkt worden door elkaar te ondersteunen door middel van projecten of voorlichtingsavonden.

Leerlingen ervaren buiten school een sterkere ontwikkeling van burgerschap, terwijl scholen hopen dat zij hierin een prominentere rol spelen. Uitgezocht moet worden waarom scholen een minder grote rol spelen dan ze vermoeden en wat er verandert kan worden om het resultaat te verbeteren. Inzicht krijgen in het puberale brein en achterhalen waar, en op welke manier, de jeugd zich ontwikkelt tot goede burgers kan een sterke bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de burgerschapsvorming.

De uitgezette beleidsplannen moeten van kracht blijven om de impact van het voorgezet onderwijs op de ontwikkeling van jongeren te stimuleren. Deze plannen zullen verder uitgewerkt worden in de toekomst naarmate er meer ervaring is opgedaan over burgerschapsvorming op school en buiten school.

Literatuurlijst

Imelman, J.D., 'De 'pedagogische opdracht van de school' en de politieke oproep tot een discussie over waarden en normen. Een eigentijdse spectatoriale kritiek.' In: *Pedagogiek*, Volume: 23 Issue: 2 (June 2003).

Leenders, Hélène; Veugelers, Wiel , 'Waardevormend onderwijs en burgerschap' in: *Pedagogiek*. (December 2004).

Nieuwelink, H., 'Rust, reinheid en regelmaat', in: *Maatschappij & Politiek*, vakblad voor maatschappijleer, jaargang 40 juni 2009, p. 9-11.

Onderwijsraad, *Onderwijs en Burgerschap, Een voorname rol voor onderwijs en overheid*, september 2003, p. 8-10.

Praamsma, Jan Marten, 'Educaties als kwaliteit van onderwijs : over de vormende waarde van 'educaties' in het onderwijs.' In: *Pedagogiek* (November 22, 2001)

Praamsma, Jan Marten, 'Gewoon goed onderwijs : over de eigen verantwoordelijkheid van de mensen in de school.' In: *Pedagogiek* (Mei 19, 2001.)

Praamsma, Jan Marten, 'Teveel van het goede, de dubbele moraal van een overgepedagogiseerde samenleving' . In: *Pedagogiek* (January 1, 2001).

Tonkes, E., *Handboek moraliseren. Burgerschap en ongedeelde moraal.*
Toussaint, F., *De grenzenloze generatie*, in: Trouw 30-11-2009.

Veugeler, W en E. De Kat, *Opvoeden in het voorgezet onderwijs.*

www.minbzk.nl, Democratie en Burgerschap, *Minister ter Horst presenteert kalender verantwoordelijk burgerschap*, Den Haag 1 december 2009.

www.minocw.nl, Kwaliteitsagenda voortgezet onderwijs, *Burgerschap*, 10 november 2008.

www.minocw.nl, Spreekschetsen SG Van der Steenhoven t.b.v. toespraak bij congres over Burgerschapsvorming en Mensenrechteneducatie, Den Haag, 11 november 2009.

www.minocw.nl CFI, Mededeling OCW kenmerk PO/KO/06/13313, 23 maart 2006.

Andre Chaigneau, Katja Noten en Eward Steenks zijn docent-in-opleiding, respectievelijk voor het vak aardrijkskunde en maatschappijleer aan het IVLOS te Utrecht. In het kader van hun opleiding (febr. 2009-febr. 2010) tot eerste graadsdocent verrichten zij een onderzoek naar burgerschapsvorming. De resultaten van dit Praktijkgerichte Onderzoek (PGO) en de aanbevelingen die zij naar aanleiding hiervan doen, vormen de basis van bovenstaand artikel.

Bijlage
Enquête Burgerschapsvorming

Oktober 2009

Leeftijd?

Geslacht?

Klas?

Burger algemeen.

1. Wat versta jij onder een goede burger? Zet de onderstaande stellingen in volgorde van niet-belangrijk naar belangrijk. 1= niet belangrijk 4= heel belangrijk.

Iemand met een eigen mening.

Iemand die actief betrokken is bij samenleving (lid politieke partij, vrijwilliger).

Iemand die rekening houdt met de mensen om zich heen.

Iemand die kennis heeft van de normen, waarden, regels en wetten.

Binnen school.

2. Bij welk vak leer je om een goede burger te worden?
3. Bij welk vak leer je het meeste over de normen en waarden binnen de samenleving?
4. Bij welk vak leer je het meeste over de regels en wetten binnen de samenleving?
5. Bij welk vak wordt het meeste gedaan aan solidariteit, loyaliteit en integriteit. Dus bij welke vak wordt gestimuleerd om goed en veel samen te werken met andere leerlingen?
6. Bij welk vak leer je een eigen mening vormen en te onderbouwen?

7. Bij welk vak leer je kom je het meeste in contact met andere perspectieven? Dus bij welk vak leer je het meeste over andere leefwerelden (culturen, gewoonte en gebruiken)?
8. Bij welk vak leer je het meeste over hoe de overheid werkt?
9. Bij welk vak leer je het meeste over maatschappelijke problemen en de actualiteit.
9. Zijn er nog plekken binnen de school waar je wordt geleerd om een goede burger te zijn?
 Excursies pauzes schoolfeesten buiten schoolse activiteiten.

Buiten school.

10. Waar wordt je buiten school geleerd hoe je een goede burger moet zijn. Zet de verschillende keuzes in volgorde van niet belangrijk (=1) naar belangrijk is (=6).
 Ouders Familie Sport/hobby club Vrienden Mede burger
 Overheidsfunctionarissen (conducteur, politieagent, rechter).
11. Waar leer je het meeste over de normen en waarden binnen de samenleving?
12. Waar leer je een eigen mening vormen en te onderbouwen?
13. Waar leer je het meeste over hoe de overheid werkt?
14. Waar vind jij dat je het meeste leert over een goede burger zijn?
 Binnen school Buiten school

15. Hoe zie je op dit moment als burger, geef jezelf een cijfer tussen de 1 en 10. 1=niet actief en 10 is heel maatschappij betrokken.
16. Vind je dat je genoeg leert hoe je een goede burger moet zijn.
17. Waar vind je dat er meer aandacht moet worden besteed?
0 binnen school 0buiten school

Bij welk vak?